

ZILAHAI JÁNOS LEGÁCIÓS LEVELE BETHLEN MIKLÓSHOZ(?)
1692-BŐL*

Bethlen Mihály (1673—1706) — a nagy önéletíró fia — peregrinációs naplójának sajtó alá rendezése során szükségessé vált a Bethlen-familia családi levéltárának áttekintése. Az Országos Levéltár által rendelkezésünkre bocsátott anyag vizsgálata során került elénk Zilahi Jánosnak alább közlendő, 1692. május 18-án, Gyulafehérváron kelt levele¹, — sajnos, csonkán, mert a címzést tartalmazó hátlap az idők folyamán leszakadt. Nem tudjuk tehát, kihez íródott, de a lelőhely és a téma — a gyulafehérvári kollégiumra történő utalások — teljesen valószínűvé teszik, hogy címzettjét a Bethlen-család tagjai között kell keresni. A legvalószínűbbnek maga Bethlen Miklós, vagy öccse, Sámuel látszik, mivel kettőjüknek volt ebben az időben legtöbb köze a gyulafehérvári kollégiumhoz. Bethlen Miklós 1671-től, Sámuel pedig 1680-tól volt a gyulafehérvár—nagyenyedi Bethlen-főtanoda főgondnoka².

A levélfíró Zilahi János (?—1737) nem ismeretlen a régi magyar irodalomban, jóllehet csak egyetlen verses művéről tudunk, ez az 1697-es hegyaljai parasztfelkelést megéneklő *Phaëton Tüze, Melly Magyar Országnak mostani sorsát különböző rendű Énekben befoglalja*. A versezetet 1698-ban írta Zilahi János, „a Thállyai R. Scholának akkori Mestere”, s Pápai M[olitoris] Mihály 1728. dec. 29-én kelt másolatában maradt fenn³. Harsányiéék életrajzi adatokat is tartalmazó közleményéből tudjuk, hogy Zilahi a sárospataki—gyulafehérvári ref. kollégiumnak volt „kiváló növendéke”, 1693. nov. 3-tól 1695. jan. 15-ig pedig seniora⁴. A seniorságra vonatkozó adatok forrása az 1671-ben elűzött pataki iskola később Gyulafehérvárrótt és Marosvásárhelyt is használt anyakönyve, ennek azonban ellentmond levelünk keltezése: eszerint Zilahi már 1692. május 19-én mint a gyulafehérvár—sárospataki kollégium „ez idő szerinti méltatlan seniora” szerepel⁵.

A levélben említett két diák egyikéről, Azari Nagy Istvánról Szinnyei életrajzi lexikona közli az alábbi adatokat:⁶ gyulafehérvári tanulását követően skólamester, majd Leidenben folytat tanulmányokat, ezután több helyt prédikátor, legtovább — 1710-től hét éven keresztül — Sárospatakon szolgálja egyházát. Teológiai felfogására főleg az jellemző, hogy fellépett a coccejánista elvek és módszerek ellen⁷.

* Közleményem elkészültéhez Herepei János, Kovács Sándor Iván és Kulcsár Péter nyújtottak köszönőttel vett támogatást.

¹ OL, Bethlen-család levéltára, évrendezett anyag, 1692. P. 56. cs. 37. sz. levél.

² Vö. P. Szathmáry Károly: *A gyulafehérvár—nagyenyedi Bethlen-Főtanoda története*. Nagy—Enyed, 1868. 350.

³ Kiadva: Harsányi István—Gulyás István: *Régi magyar versek a sárospataki könyvtárból*. ItK 1917. 330—336. Vö. még: *Magyar Irodalmi Lexikon*. III. köt. Bp., 1965. 590.

⁴ Koncz József: *A marosvásárhelyi evang. ref. koll. története*. Marosvásárhely, 1896. 176.

⁵ Megjegyzendő, hogy a pataki és a gyulafehérvári iskola között „Apati egyezséget csinált (1686), mely szerint a két iskola egy és ugyanaz, mindkettő élén külön senior áll.” Vö. Gulyás József: *A sárospataki ref. főiskola rövid története*. Sárospatak, 1931. 23.

⁶ Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. IX. köt. Bp., 1903. 609.

⁷ Zoványi Jenő: *Magyar coccejanusok a 18. században*. = *Kisebb dolgozatok a magyar protestantizmus történetének köréből*. Sárospatak, 1910. 152.

Pathai Györgyről ez idő szerint semmi lényegeset nem tudunk.

Néhány szót magáról a levélről, annak speciális műfajáról. Kétségtelen, hogy a protestáns egyházakban régről szokásos ünnepi legációkkal kapcsolatos. A három fő ünnep alkalmával prédikálni és adományt gyűjteni kibocsájtott legátusok többnyire nyomtatott pátenseket (Erdélyben: conceptusokat) vittek magukkal, melyek a tanintézet részéről az egyházakhoz és tagjaihoz címzett üdvözlőt tartalmazták.⁸ P. Szathmáry Károly szerint ez a szokás éppen Patakról indult ki, s a pataki diákokkal jutott Erdélybe⁹.

Kétségtelen, hogy egy ilyen conceptus kézírata akadt kezünkbe, méghozzá egy kítűnően megszerkesztett, nagy műgonddal összeállított példány. Eredetiségében persze nem lehetünk biztosak, mert a conceptusok általában egy adott séma alapján készültek.

Művelődéstörténeti, egyháztörténeti és irodalmi szempontból mindenképpen nyilvánosságot érdemlő dokumentum a — talán Bethlen Miklóshoz címzett — Zilahilevél, amelynek teljes szövege a következő:

Spectabilis ac G[ene]rose D[omi]ne, D[omi]ne o[mn]i[b]us officijs á nobis Colendiss[im]e, Patrone munificentiss[im]e!

Az örökké élő Jehovának ditsőséges *Sz[ent] Lelke*, á ki mint hogy az *Első teremtb[en] taplábán és melegítván az vizeket*, ez nagy látható világnak valóságát és ékes ábrázattját, az forma nélkül való mélységes zűrzavarból tudálatossan ki formálta; úgy a *Második teremtb[en]* is, az I[ste]n Sz[ent] képétől meg-fosztott, lelki forma nélkül való Emberi nemzetet, régi szép ábrázattjára, I[ste]ni erejével helyre állatta s -újjá szűlte: és á ki most és mindenkor az *Királyi szék előtt álván á Szentek[ne]k erőtelenségét segíti, azokért esedezvéni kiált és közb[en] áll szó nélkül való nyögésekkel és fohászokodásokkal*: ennek á Lélek[ne]k kegyelme, vigasztaló és bátorító ereje, és ennek *mind[en] örömet felyül múlt békessége*, szállyon K[e]g[ye]ll[me]dre, és nyugodgyék meg K[e]g[ye]ll[me]den, és á K[e]g[ye]ll[me]d házán, és hogy *mind[en] gonoszokat meg-előzni tudó bölts értelemmel, békességes tűró erős lélekkel be töltvén, az előttünk álló emlekezetes Innepre, mind[en] Szerelmesivel, állandó egésség[ben] által vigye, mindnyájan akarjuk!*

Tekintetes Urunk! Az *Görög Országi* hét híres böltsék között vagyon emlekezet, egy régi *Periander*¹⁰ nevű Böltsrűl, ki az közönséges társaság[ban] sokáig felső helyen űlt, és *Corinthusban 40 esztendeig* Fejedelemséget visselvén, sok külömb-külobmféle törvényekkel (kiket maga írt és szabott:) igazgatta *Görög Országot*, melly törvények között igen hasznos és nem utolsó volt ez: *Ha valamely ember mástul jó tétémént vészen és azért á jó akaratért háladatlannak lenni találtatik azért á gonosz tselekedetiért halállal fizessen. Mert valamely ember á jó tétéményért háladatlan, nem méltó, hogy éllyen ez világon*. Ez törvény némelly nagy elméjű embernek ítéleti szerint nem is láttatik helytelennek lenni; mert az eszes ember[n]ek lelkét semmi inkább meg nem háborította, mint ha azt á kivel jót tott háladatlannak lenni talállya.

⁸ Vö. Zoványi Jenő, *Cikkei a „Theológiai Lexikon” részére a magyarországi protestantizmus történetéből*. Bp., 1940. 273., Tóth Endre: *A legáció eredete, története, tekintettel Dunántúlra*. Pápa, 1935.

⁹ P. Szathmáry: *I. m.* 88.

¹⁰ Periandros (Periander): Korinthus kényura, i. e. 629-ben jutott a trónra. Korinthus gazdasági virágzását okos politikájának tulajdonították. Udvarában helyet kaptak a tudományok és a művészetek is. A hét görög bölcs neve között az övé is szerepelt, de már az ókorban kétségbe vonták, hogy a zsarnok azonos lett volna a bölccsel.

Mi vagyunk azok a Beneficiáriusok, kik a jó tétémént el vöttük; Ez a Nemes Haza pedig az a Benefactor, a melly minket már sok időnek el folyása alatt, mind ditséretes adakozásával, mind bõlts gondviselésével nagy kegyett takargat és táplál. Ugyan is Nagy jó tétémény az Számkivetettek[ne]k és bújdosok[na]k nyugalomra való helyet, és szállást adni: Nagyobb jó tétémény azokat minden panasz nélkül táplálni: de leg nagyobb jó tétémény ugyan azokra meg a sziveket sebbető szorongás[na]k es szükségnek kétséges napjaiban is szűnés nélkül gondot visselni. Vallyon s nem mind[en] részib[en] méltóztatotté minket ez a Nemes Haza gradusonként nevedő beneficiumara? Holott mindgyart a számkivetésb[en] kuldetett Christus tanítványi kitsiny seregének, mint *Abdiás*¹¹ az *Jézabel*¹² üldözésétől meg-maradott I[ste]n Prophetáinak nyugovó helyet készíté; az idotül fogva, mind maga édes fiait, úgy neveli s táplállya, es a mi nagyobb, még ez mostani mind[en] emberi elmét felyül muló titkos gonoszok[na]k árjai között is, midõn az nagy szükség mint az könnyû úton járó, és a páisos férfi, mi ellenünk hatalmassan fel készült, Dajkálkodó karjai között, mint edgy kebeléb[en] óltalmazott. Minekokáért, hogy az *Periander* törvénye szerint életre méltatlanok[na]k lenni ne íteltessünk, vagy pedig háladatlanságnak gyalázatos bëllyegével meg ne jegyeztessünk, Elsõb[en] is ez nagy Jó-akaratot nagy örömmel meg vallyuk és ki beszéllyük: mert az háladatosság[na]k első grádussa ez: *Az el vött jókat el nem tagadni s titkolni*. Másodsor az mit I[ste]n mi reánk bizott és a mivel meg áldott abból tellyes igyekezettel vissza fizetni igyekezzünk; mert az Háladatosság[na]k második tisztí ez: *Az el vött jót vissza adni, az mint lehet*. Ugyan is a ki a jó tétémént jó szivel vette el, azzal a jó tétémény[ne]k első részét meg fizette, a mint *Seneca* szõll. Harmadsor, ez nagy jó akaratnak emlekezete nálunk mindenkori ditséretes emlekezetb[en] fenn léssen; mivel hogy a Háladatosság[na]k harmadik és felsõbb grádussa ez: *Az el vött jó tétéményrõl el nem feletkezni; hanem annak emlekezetit halhatatlanná tenni*. Mivel azért K[e]g[ye]l[me]det is ez Hazának nagy oszlop emberei, es az Is[te]n Anyaszent-edgyházának Dajkái között, edgyik nem utolsónak lenni ismérven, es szegény Collégiumunk K[e]g[ye]l[me]d Is[te]nes Patrociniúmát már sok izben vévén, Imé Collégiumunk[na]k két betsülletes Iffjait, úgy mint: *Azari István es Pathai György* Uraméket, ez következendõ Pünkõsdi jeles Innepekre K[e]g[ye]l[me]dhez expedáltuk; hogy nálok le tett Is[te]n kegyelmének mértéke szerint szolgállyanak. Azért K[e]g[ye]l[me]det alázatosan kérjük, hogy ezek[ne]k személyekb[en] egész társaságunkat jó szemmel es vidám ortzával fogadni méltóztassék, hogy mi is az mint eddig, úgy ez után is annál jobb szivel es vidámabb lélekkel jelenhessünk meg Is[te]nünk elõtt való imádságinkban K[e]g[ye]l[me]dért es a K[e]g[ye]l[me]déinek, hoszzú békeséges bõldog életekért.

Actum Albae Juliae
A[nn]o Ch[ris]ti 1692
19 Maji.

Ejusd[em] spectabilis
tuae Dignit[atis]
Servi humiles, Colleg[i]i S[aros]
P[atakiensis] Albens[is]
Vives singuli, indignusq[ue]
eorundem
p[ro] t[empore] Senior
Johannes Zilahi m[anu] p[ro]pria¹³

¹¹ Abdiás: Akháb király palotájának gondviselője (I. Kir. 18:3), aki, mikor Jézabel királyné az Úr prófétáit megölette, két barlangban 50—50 prófétát rejtett el, s mentett meg.

¹² Jézabel: Ethbaál sidoni király lánya, Akháb felesége; vérengző dühvel fordul a próféták ellen (I. Kir. 18:4—13).

¹³ A levél üres hátlapján más kézírással: Azari